

Materiały do historii onkologii w Polsce Sources to the history of oncology in Poland

Dolnośląskie Centrum Onkologii we Wrocławiu w latach 1954–2004

Marek Pudełko, Karol Cisarż

The Regional Center of Oncology in Wrocław between the years 1954 and 2004

The Regional Center of Oncology in Wrocław, established in 1954, was the third specialistic cancer center in Poland. Józef Filipczyk MD, PhD was appointed the General Director and Head of the Dept. of Radiation Therapy, while Aleksy Woźniewski MD was appointed the Head of the Dept. of Surgery. Since March 1954 a new hospital combining 60 beds was opened, initially at the facilities of the Dept. of Radiology of the Medical Academy. In 1956 we moved into the new premises at Hirsfeld Square. Originally the structure of the Regional Cancer Center included five departments – Oncology; Surgery; Gynecological Oncology; Pathology and Radiology and the Operating Theatres.

The hospital acquired six radiotherapy appliances and in 1971 a Gammatron device had been installed in the newly built Telegammatherapy Unit.

1978 saw the opening of the Department of Chemotherapy. In the next years, under the new director, Zdzisław Obuszko MD, we acquired a new Brachytherapy Unit, the 2nd Department of Gynecological Oncology and a new Radiotherapy Department. Since 1991 our Cancer Centre has a new managing director, Marek Pudełko MD. In order to further improve the quality of treatment, all radium sources have been withdrawn and replaced by a modern after-load Selectron device.

Since June the 16th 1993 we are known under a new name – The Lower Silesian Cancer Center. At present we have 351 beds in multi-profile specialistic departments, state-of-the-art breast radiology and biopsy equipment and a modern Radiation Therapy Department with a new accelerator. We cooperate closely with the Medical Academy in Wrocław and we are proud to be a member of the Organisation of European Cancer Institutes.

On the day of our 50-th anniversary we wish to pay tribute to those who have laid the foundations of oncology in Lower Silesia, to those who left us and to those, whose legacy we proudly care for.

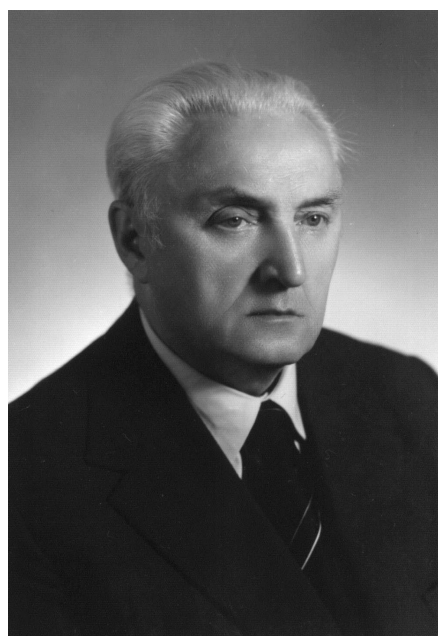
1954-1971

Historia wrocławskiego ośrodka onkologicznego datuje się od momentu, gdy Ministerstwo Zdrowia, przy ścisłej współpracy z Instytutem Onkologii im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie, postanowiło zorganizować w poszczególnych województwach ośrodki onkologiczne, które realizowałyby jednolity program walki z rakiem w Polsce.

Pierwszy z takich ośrodków regionalnych powstał w Poznaniu, a w kilka miesięcy później – jako drugi w Polsce, a pierwszy na Ziemiach Odzyskanych – powołany został do życia ośrodek we Wrocławiu.

W celu jego zorganizowania, w marcu 1954 r. skierowany został do Wrocławia przez Ministra Zdrowia dr med. Józef Filipczyk, który objął stanowisko dyrektora. Pełnił on uprzednio obowiązki adiunkta Instytutu Onkologii w Gliwicach. Organizację oddziału chirurgii onkologicznej Ministerstwo powierzyło dr med. Aleksemu Woźniewskiemu z kliniki prof. dr med. J. Rutkowskiego w Łodzi.

Równocześnie władze województwa, w porozumieniu z Instytutem Onkologii w Warszawie, wytypowały dla

Ryc. 1. Pierwszy Dyrektor Wrocławskiego Ośrodka Onkologicznego dr n. med. Józef Filipczyk

Ryc. 2. Pierwszy Ordynator
Oddziału Chirurgii Onkologicznej
doc. dr hab. Aleksy Woźniewski

Ośrodka jeden z budynków znajdujących się w zespole Szpitala im. Neugebauera przy pl. Prostokątnym (obecnie Hirszfelda), zajmowanym do tej pory przez protezownie i niektóre wydziały Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. W pierwszej kolejności należało przenieść te jednostki do innych pomieszczeń, a budynek adaptować na 120-lóżkowy szpital, co zajęło ponad 2 lata i trwało ostatecznie do czerwca 1956 roku.

Do czasu zakończenia adaptacji nowego szpitala, rozumiejąc konieczność jak najszybszego rozpoczęcia kompleksowego leczenia nowotworów, władze miasta w porozumieniu z władzami Akademii Medycznej już od marca 1954 r. udostępniły ośrodkowi onkologicznemu 60-lóżkowy oddział, istniejący przy Zakładzie Radiologii AM w Państwowym Szpitalu Klinicznym nr 5 przy ul. Traugutta.

Oddział ten podzielono na dwa pododdziały: 40-lóżkowy odcinek promieniolecznictwa, którego organizacją zajął się dr med. J. Filipczyk i 20-lóżkowy odcinek chirurgiczny, działający pod kierunkiem dr med. A. Woźniewskiego. Równocześnie uruchomiono inne nieodzowne części składowe Ośrodka Onkologicznego: Poradnię Onkologiczną oraz Dział Metodyczno-Organizacyjny.

Ośrodek, nie posiadając własnych pracowni diagnostycznych, korzystał z zaplecza laboratoryjnego Szpitala Klinicznego oraz z usług Pracowni Histopatologicznej Zakładu Anatomii Patologicznej AM, kierowanego przez prof. dr med. Z. Alberta.

Pierwszym zadaniem nowopowstałego Oddziału Onkologicznego było zorganizowanie bazy leczniczej obydwu pododdziałów.

Jednym z pierwszych przedsięwzięć dr med. J. Filipczyka było zorganizowanie gabinetów brachy- i rentgenoterapii. Posiadana w chwili otwarcia ilość radu (72 mg) była niewystarczająca do prowadzenia leczenia dojamowego i dotkankowego. Z pomocą Ośrodkowi przyszedł dyrektor Instytutu Onkologii w Gliwicach, doc. dr med.

J. Święcki. Przekazał on nowemu oddziałowi rad w selsach 5 mg bez filtru platynowego, mający służyć do leczenia nowotworów ginekologicznych. Należało go jednak przepakować i zaopatrzyć w filtry ołowiowe, co dr med. J. Filipczyk wykonał we własnym zakresie, korzystając z wydatnej pomocy inż. J. Rusza z Instytutu Metalurgii w Gliwicach. Rad ten stosowano w terapii aż do 1991 r.

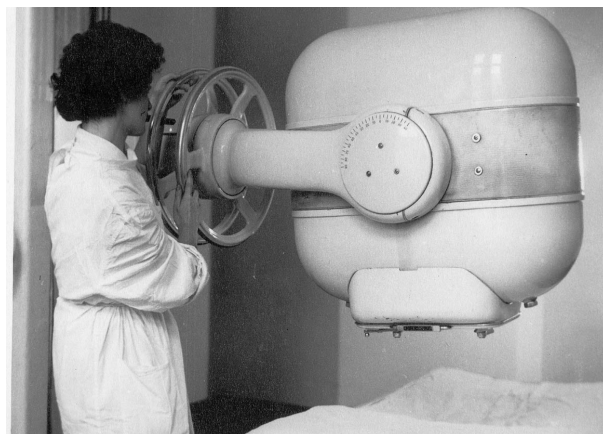
Drugim zagadnieniem było usprawnienie działu rentgenoterapii. Istniejący aparat do terapii rentgenowskiej firmy *Kochstelzer* okazał się mało wydajny i ulegał częstym awariom, wobec czego sprowadzono z Nowej Rudy nie wykorzystywany tam aparat typu *Siemens*, który przez wiele lat spełniał swoje zadanie.

W pododdziale chirurgicznym dr med. A. Woźniewski zorganizował salę zabiegową do wykonywania mniejszych zabiegów, gdyż na stworzenie właściwej sali operacyjnej nie było warunków lokalowych. W tej sytuacji pomocy udzielił prof. dr med. Z. Jezioro, który dwa razy w tygodniu udostępniał onkologii salę operacyjną III Kliniki Chirurgicznej. Dużą życzliwość nowopowstałemu Oddziałowi okazał również prof. dr med. W. Bross, przekazując z II Kliniki Chirurgicznej AM aparat do znieczulania ogólnego typu *Draeger*. W ten sposób pododdział chirurgiczny przystosowano do wykonywania zabiegów w szerokim zakresie.

Poradnia Onkologiczna, mieszcząca się wprawdzie w jednym tylko gabinecie, miała charakter trójprofilowy, gdyż przyjmowali w niej onkolog ogólny, chirurg onkolog i ginekolog. W poradni tej, poza badaniem i kwalifikowaniem chorych do odpowiedniego leczenia, prowadzono również ich okresowe badania kontrolne.

W Dziale Metodyczno-Organizacyjnym, mieszczącym się z konieczności w sekretariacie oddziału, pracowała jedna osoba, prowadząca rejestrację chorych na nowotwory oraz dokumentację medyczną.

Ważnym zadaniem było zatrudnienie i wyszkolenie kadry lekarskiej. W tym zakresie ponownej pomocy udzielił dyrektor Instytutu Onkologii w Gliwicach, kierując do pracy w Ośrodku lekarza z dużym stażem onkologicznym w osobie lek. med. E. Studenckiego (następnie dr med., kierownika Działu Telegammaterapii w Łodzi). Poza tym,

Ryc. 3. Technik Irena Miller
przy pracy z aparatem do radioterapii „Siemens”
(zwanym popularnie „bombą”) – 1955 r.

Ryc. 4. Dr n. med. Józef Filipczyk
w trakcie pracy z aparatem „Philips” – 1956 r.

w Oddziale pracowało kilku młodych lekarzy: S. Kasza, J. Zopoth, Z. Obuszko, Z. Kławe i E. Karpowa w pododdziale promieniolecznictwa oraz J. Domagała i E. Kozak w pododdziale chirurgicznym. Była to ich pierwsza praca po uzyskaniu dyplomu lekarza. W niepełnym wymiarze godzin pracowali w Oddziale: dr med. A. Aroński – specjalista anestezjolog (obecnie prof. zw. dr hab., dr h. c., emerytowany kierownik Zakładu Anestezjologii i Reanimacji AM we Wrocławiu) oraz dr med. M. Medyński – ginekolog.

W tych trudnych warunkach, dysponując bardzo skromną bazą leczniczą i szczupłą kadrą lekarską, rozpoczęto kompleksowe leczenie chorych na nowotwory, według nowoczesnych wymagań onkologii. Równoległe, pod kierunkiem inż. Kalety prowadzono prace adaptacyjne budynku przy pl. Hirszfelda, które po wielkich trudnościach ukończono w czerwcu 1956 r. i dzięki temu 1 lipca tegoż roku zaczął swą działalność Wojewódzki Ośrodek Onkologiczny, przekształcony następnie w Specjalistyczny Zespół Onkologiczny we Wrocławiu, a obecnie w Dolnośląskie Centrum Onkologii. Powstały ośrodek był administracyjnie związany ze Szpitalem Miejskim im. Neugebauera. W chwili powstania liczył 60, a od 1 stycznia 1957 r. – 120 łóżek. Początkowo w jego skład wchodziły trzy oddziały: onkologia ogólna, chirurgia, ginekologia onkologiczna. Integralną częścią Ośrodka były pracownie: histopatologiczna, cytologiczna, rentgenodiagnostyczna i analiz klinicznych, a nadto duży blok rentgenoterapeutyczny, gabinety brachyterapii oraz blok operacyjny

z dwoma salami operacyjnymi i salą pooperacyjną. Poza tym, Ośrodek posiadał własną poradnię z trzema gabinetami i rejestracją chorych oraz Dział Metodyczno-Organizacyjny. Sukcesywnie wyposażany był w sprzęt leczniczy.

Zwiększono liczbę aparatów rentgenoterapeutycznych do sześciu, uzyskano 4-łóżkową salę pooperacyjną wyposażoną w nowoczesny sprzęt do intensywnego nadzoru oraz dalsze ładunki radowe, umożliwiające równoczesne leczenie kilku chorych. W miarę rozwoju Ośrodka zwiększała się liczebnie i doskonaliła kadra lekarska.

W tym okresie Wojewódzki Ośrodek Onkologiczny miał pod swoją opieką chorych z województwa wrocławskiego, zielonogórskiego, koszalińskiego i częściowo bydgoskiego. Liczba łóżek nie wystarczała na zaspokojenie potrzeb chorych i oczekiwanie na wolne miejsce, mimo wykonywania przez Ośrodek planu w ponad 100%, przeciągało się do trzech miesięcy. Aby choć w części załagodzić ten stan, w roku 1959 zwiększono liczbę łóżek do 130 przez ich zagęszczenie. Nie rozwiązało to jednak sytuacji, mimo że chorzy z innych województw wyłączeni zostali spod opieki tutejszego Ośrodka w związku z tworzeniem na ich terenie odpowiednich placówek leczniczych. Mimo to, napływ chorych z wrocławskiego i przyległych powiatów sąsiednich województw był coraz większy, co stworzyło konieczność poszerzenia bazy łóżkowej. W tym celu wykorzystano sąsiadujący z Ośrodkiem budynek, zajęty przez pracowników szpitala i, po podwyższeniu go o jedno piętro i adaptacji, uzyskano w 1972 r. dalszych 68 łóżek. Zwiększenie liczby łóżek wpłynęło korzystnie na skrócenie okresu wyczekiwania chorych na miejsce.

Pod koniec 1971 r. przystąpiono do budowy Pawilonu Telegammaterapii z trzema stanowiskami. Powstał on w stosunkowo krótkim czasie, dzięki życzliwemu podejściu gospodarzy miasta oraz dużemu zaangażowaniu dr med. J. Filipczyka. Pawilon został oddany do użytku w lipcu 1973 r. Zainstalowano w nim gammatron uzyskany dzięki pomocy Krajowego Specjalisty ds. Onkologii, prof. dr med. T. Koszarowskiego. Równocześnie, dzięki życzliwości ówczesnego dyrektora Instytutu Onkologii w Gliwicach, doc. dr hab. Hliniaka, przeszkolono w telegammaterapii lek. med. E. Janus-Kukulską, dwóch magistrów fizyki oraz dwie laborantki. Lek. med. E. Janus-Kukulska jako kierownik teleradioterapii włożyła dużo starań w jego urządzenie i uruchomienie, a jako specjalista radioterapeuta prowadziła szkolenie młodych adeptów onkologii, którzy w chwili obecnej pełnią odpowiedzialne funkcje w naszym Ośrodku.

1972-1994

W latach następnych nastąpił dalszy rozwój wrocławskiego ośrodka onkologicznego. W roku 1978 zorganizowano Oddział Chemioterapii, którego ordynatorem została dr med. Anna Cieślińska. Zorganizowane zostało ambulatorium chemioterapii z 4 łózkami do ambulatoryjnego podawania chemioterapii. Jednocześnie ambulatorium chemioterapii prowadziło kontrolę chorych po zakończonym

leczeniu w oddziale stacjonarnym. Uzupełnienie leczenia chirurgicznego i radiologicznego systemową chemioterapią pozwoliło w pełni rozwinąć leczenie skojarzone nowotworów. W tym samym roku powstał 30-lóżkowy II Oddział Chirurgii Onkologicznej. Dr n. med. Z. Obuszko, będąc pracownikiem Ośrodka (od 1954 r.), pełnił w swojej wieloletniej pracy odpowiedzialne funkcje: specjalisty regionalnego w dziedzinie onkologii, z-cy dyrektora, w latach 1982-1991 dyrektora Ośrodka. Wchodził w skład Krajowego Zespołu Specjalistycznego w dziedzinie onkologii. Jako ordynator I Oddziału Chirurgii Onkologicznej wykształcił kilka pokoleń chirurgów (był kierownikiem specjalizacji 12 chirurgów ogólnych oraz 11 lekarzy z zakresu chirurgii onkologicznej), którzy nie tylko zasiliли specjalistyczne kadry Ośrodka, ale również pełnią odpowiedzialne funkcje w szpitalnictwie terytorialnym.

Dzięki osobistemu zaangażowaniu dyrektora Zespołu, dr n. med. Z. Obuszki oraz zastępcy dyrektora ds. lecznictwa doc. dr hab. M. Wawrzekiewicz, a także zastępcy dyrektora ds. administracji J. Bartysia, zorganizowano Pododdział Brachyterapii, a w 1986 r. II Oddział Ginekologii Onkologicznej i III Oddział Radioterapii. Część z wymienionych oddziałów zlokalizowano w pomieszczeniach budynku szpitala, zajmowanego dotychczas przez położnictwo i ginekologię.

W 1988 r. Wojewódzka Przychodnia Onkologiczna przeniesiona została do nowej siedziby. Zwiększenie liczby gabinetów specjalistycznych ułatwiło dostęp chorym do specjalistów wszystkich dziedzin onkologii. Przychodnię wyposażono w nowoczesną pracownię radiologiczną, dysponującą także gabinetem badań ultrasonograficznych i mammograficznych. Ponadto uruchomiono blok operacyjny do małych zabiegów chirurgicznych oraz pełnoprofilowy gabinet endoskopowy.

W 1991 r. stanowisko dyrektora Specjalistycznego Zespołu Onkologicznego objął dr n. med. Marek Pudełko, który uzyskał dyplom menedżera ochrony zdrowia po rocznym stypendium w Amsterdamie w 1990 roku. W ramach dalszego rozwoju Ośrodka zakupiono nowy selektron, wycofując ostatecznie z brachyterapii źródła radowe. Wprowadzone zostały standardy postępowania leczniczego w najczęściej występujących nowotworach złośliwych. Kontynuowano stałą współpracę z mass mediami na temat pierwotnej i wtórnej profilaktyki chorób nowotworowych.

16 czerwca 1993 r. zmieniono nazwę Ośrodka na **Dolnośląskie Centrum Onkologii**, a w czerwcu 1994 r. oddziały ginekologiczno-położnicze zostały przeniesione z terenu Ośrodka. Rozpoczęto wstępne prace nad adaptacją opuszczonych pomieszczeń. Zaplanowano 100-lóżkowy oddział chirurgii onkologicznej z czterema stołami operacyjnymi i 50-lóżkowy oddział chemioterapii.

W tym samym roku rozpoczęto budowę kolejnego pomieszczenia, przeznaczonego dla przyspieszacza liniowego wysokoenergetycznego. Zainicjowana została długoterminowa współpraca z Wydziałem Zdrowia Urzędu Miejskiego w zakresie finansowania badań przesiewowych dotyczących raka sutka, szyjki macicy i jelita gru-

tego. Dalszym efektem tej współpracy były "Dni Onkologiczne" na terenie miasta Wrocławia.

Wrocławski Ośrodek Onkologiczny systematycznie wzbogacał się o nową aparaturę medyczną. W 1985 r. zakupiono przyspieszacz liniowy *Neptun 10*, w 1986 r. bombę kobaltową *Theratron 780* i urządzenie do *remote after-loading brachytherapy Selectron LDR*, a w 1987 r. wprowadzono komputerowe planowanie leczenia w telegammaterapii. W roku 1990 zakupiono symulator do planowania leczenia, a w 1991 drugi *Selectron LDR* i w 1995 kolejne urządzenie do brachyterapii HDR *Gammamed*. Laboratorium diagnostyczne wzbogaciło się, m.in. o analizator biochemiczny i hematologiczny. Było to możliwe dzięki inwencji z-cy dyrektora ds. administracji, J. Bartysia. W roku 1987 w Ośrodku powstał Zakład Epidemiologii Nowotworów, który w sposób naukowy zaczął opracowywać dane na temat zachorowań z terenu Dolnego Śląska. Opublikowano ponad 30 prac naukowych, a także przedstawiono uzyskane dane na kongresach, sympozjach krajowych i zagranicznych w Hamburgu oraz Ottawie. W krótkim czasie Dolnośląski Rejestr Nowotworów, pod kierownictwem mgr J. Błaszczyka, osiągnął dużą wiarygodność gromadzonych informacji, co spowodowało przyjęcie go do Międzynarodowego Stowarzyszenia Rejestrów Nowotworowych (ACR) w Lyonie. Dane Rejestru zostały opublikowane w tomie VI *Cancer Incidence in Five Continents*.

Wrocławski Ośrodek Onkologiczny od wielu lat włączony jest w proces nauczania onkologii na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej. W 1981 r. w Ośrodku rozpoczął działalność Zakład Onkologii AM, którego kierownikiem został doc. dr hab. Aleksy Woźniwski. W 1983 r. odszedł on na emeryturę, a pełnienie obowiązków kierownika powierzono dr n. med. Jackowi Kiblerowi. Z dniem 1 stycznia 1984 r. kierownikiem Zakładu mianowano prof. dr hab. Mariana Wawrzekiewicz, od 1 października 1995 r. funkcję tę pełni prof. dr hab. Jan Kornafel.

Ryc. 5. Dyrektorzy Dolnośląskiego Centrum Onkologii. Od lewej ds. lecznictwa – dr Karol Cisarz, naczelny – dr Marek Pudełko i ds. ekonomicznych – inż. Marian Stempniak

Po 1993 r.

Dolnośląskie Centrum Onkologii we Wrocławiu jest jedynym na terenie województwa dolnośląskiego ośrodkiem dysponującym możliwością leczenia promieniami. Radioterapia realizowana jest w formie teleradioterapii i brachyterapii.

Radioterapia

W roku 2003 przy zastosowaniu radioterapii leczonych było w DCO 3148 pacjentów. Jednak aktualne potrzeby są dużo większe. W roku 2003 ośrodek dysponował czterema aparatami do terapii megawoltowej.

We wrześniu 2003 r. uzyskano niezbędne środki finansowe z budżetu centralnego na wymianę wyeksploatowanego akceleratora liniowego *Neptun 10 p*, który służył pacjentom Dolnego Śląska przez ostatnie 20 lat. W październiku 2003 r. przystąpiono do modernizacji bunkra po Neptunie, której celem była możliwość instalacji nowo zakupionego, wysokiej klasy, akceleratora liniowego *Clinac 2100 CD-S*. Tak więc aktualnie Zakład Teleradioterapii DCO posiada 4 aparaty megawoltowe:

1. *Clinac 2100 CD-S* – uruchomiony w roku 2004 (z opcją IMRT)
2. *Clinac 2100 CD* – zainstalowany w roku 1987
3. *Coline* – zainstalowany w roku 1998
4. *Theratron* (bomba kobaltowa) – zainstalowany w roku 1984.

Zakład dysponuje pełną linią terapeutyczną do planowania i realizacji radioterapii firmy VARIAN, w skład której wchodzi symulator *Ximatron*, tomograf komputerowy firmy Siemens, trójwymiarowy system planowania leczenia *Cadplan* z opcją *IMRT* oraz system zarządzania *Varis*. W ramach linii terapeutycznej pracują dwa wysokoenergetyczne akceleratory liniowe *Clinac 2100* i *Clinac 2100 CD-S*.

Istnieje pilna potrzeba zwiększenia dostępu mieszkańców Dolnego Śląska do radioterapii. Biorąc pod uwagę fakt, że populacja Dolnego Śląska to trzy miliony

Ryc. 6. Akcelerator 2100 CD-S uruchomiony w roku 2004

mieszkańców, a jeden aparat megawoltowy według norm Unii Europejskiej powinien przypadać na około 300 tys. mieszkańców, konieczna staje się rozbudowa i doposażenie wrocławskiego ośrodka radioterapii.

Planowana jest rozbudowa Zakładu Teleradioterapii o kolejne dwa bunkry dla wysokoenergetycznych przyspieszaczy liniowych, pomieszczenie dla drugiego symulatora, rozbudowane pod kątem pomieszczeń do pracy z pacjentami oraz pomieszczenia dla Zakładu Fizyki Medycznej.

Rozbudowa Zakładu Teleradioterapii pozwoli na zainstalowanie dwóch kolejnych akceleratorów liniowych, drugiego symulatora oraz doposażenie Zakładu Fizyki Medycznej w niezbędny sprzęt (w tym dodatkowa stacja do planowania radioterapii).

Rozbudowa i doposażenie Zakładu Teleradioterapii pozwoli na poszerzenie zakresu wykonywanych procedur z zakresu radioterapii, w tym o napromienianie całego ciała u dzieci przed transplantacją szpiku.

Brachyterapia

Do 1985 r. w Pracowni Curieterapii stosowano zmodyfikowaną metodę paryską w leczeniu nowotworów narządów płciowych kobiet oraz terapię śródtkankową, skojarzoną z leczeniem chirurgicznym przy użyciu radu. W 1985 r. zainstalowano trzeci w Polsce aparat do brachyterapii techniką *remote after-loading Selectron LDR*. Od wprowadzenia w 1991 r. drugiego *Selectronu* wycofano się z leczenia radem. Po wybudowaniu bunkra do brachyterapii HDR zakupiono pierwszy w Polsce *Gammamed 12i*.

Budowa pawilonu brachyterapii, w którym znajdują się następujące pomieszczenia do terapii HDR:

- jeden bunkier z aparatem HDR, wyposażony jak sala operacyjna z wbudowanym systemem IBU (*Integrated Brachytherapy Unit*), umożliwiającym lokalizację aplikatorów w ciele pacjenta bezpośrednio na stole operacyjnym, w trakcie planowania leczenia, wraz z aparaturą do pełnego znieczulenia, umożliwiającą zdalne monitorowanie parametrów życiowych pacjenta w trakcie napromieniania;
- drugi i trzeci bunkier przeznaczony do wewnątrzjamowych, śródprzewodowych i śródtkankowych aplikacji, wyposażone w przewoźny aparat HDR i przewoźny aparat Rtg z ramieniem C;
- czwarty bunkier wyposażony w aparat do brachyterapii PDR;
- baza łóżkowa – 10-12 łóżek;
- pomieszczenie dla lekarzy, fizyków med., techników med., pielęgniarek, umożliwiające badanie pacjenta, planowanie leczenia, prowadzenie pielęgnacji pacjenta w trakcie pobytu w oddziale, pomieszczenia socjalne i administracyjne, gabinet zabiegowy i endoskopowy.

Tak rozbudowana baza brachyterapii umożliwi rozszerzenie terapii dotychczas stosowanej w przypadku raków szyjki i trzonu macicy, raków pochwy, oskrzela i przełyku, jak również umożliwi wprowadzenie brachyterapii raka gruczołu krokowego, piersi, nowotworów regionu głowy i szyi, guzów OUN, nowotworów tkanek miękkich oraz brachyterapii naczyniowej.

Chemioterapia

W 1995 r., po przejściu na emeryturę dr n. med. Anny Cieślińskiej, ordynatorem oddziału, w wyniku przeprowadzonego konkursu została dr n. med. Emilia Filipczyk-Cisarż i pełni tę funkcję do chwili obecnej. Od 1995 r. zorganizowano dziesięciolóżkowy oddział dzienny chemioterapii i poradnię chemioterapii, gdzie zatrudnionych jest w systemie rotacyjnym 4 specjalistów z zakresu onkologii klinicznej. Pod kierunkiem obecnego ordynatora wyspecjalizowało się 17 lekarzy, uzyskując stopień specjalisty z onkologii klinicznej; dziesięciu z nich zatrudnionych jest poza Dolnośląskim Centrum Onkologii. Aktualnie oddział szkoli kolejnych dziewięciu lekarzy w kierunku onkologii klinicznej. Ponadto na oddziale chemioterapii odbywa staż jeden lekarz, będący na studiach doktoranckich z zakresu chemioterapii nowotworów na Akademii Medycznej. Na oddziale prowadzone są również szkolenia dla pielęgniarek z rejonu.

Oddział Chemioterapii bierze udział w licznych międzynarodowych badaniach klinicznych II i III fazy. Prowadzi badania w ścisłej współpracy z Centrum Onkologii w Warszawie i pozostałymi ośrodkami onkologicznymi w Polsce. Oddział Chemioterapii bierze czynny udział w krajowych i zagranicznych konferencjach.

W działającym od 1978 r. Oddziale Chemioterapii leczenie prowadzone jest zgodnie z aktualnie obowiązującymi standardami. Używane są najnowsze leki, m.in. *Herceptyna*, *Glivec*, *Irinotecan*, *Mabthera*, *Taxoter*, *Taxol*. Stosowane jest leczenie zarówno dożylnie, jak również dojamowe. Coraz więcej pacjentów ma podawaną chemioterapię do portów podskórnych naczyniowych. W chwili obecnej trwa adaptacja nowych pomieszczeń dla Oddziału Chemioterapii w budynku remontowanym po opuszczeniu go przez oddziały ginekologiczne. Oddział Chemioterapii w nowych pomieszczeniach z nowoczesnym wyposażeniem będzie odpowiadać najwyższemu standardowi światowemu.

Ogrom pracy wykonywanej na Oddziale Chemioterapii ilustrują następujące dane: w ciągu 2003 roku udzielono 8803 porad i podano chemioterapię 11457 pacjentom.

Chirurgia

Od czasu powstania oddziału chirurgii onkologicznej 50 lat temu następuje systematyczny rozwój i coraz większe zapotrzebowanie na usługi z zakresu chirurgii onkologicznej. Doprowadziło to do wyodrębnienia dwóch 40-lóżkowych oddziałów chirurgicznych. Wspecjalizowano w tych oddziałach łącznie kilkudziesięciu chirurgów onkologów, pracujących obecnie w różnych placówkach medycznych na terenie Dolnego Śląska. W trakcie specjalizacji jest obecnie następnym kilkunastu chirurgów.

Wzrastająca systematycznie ilość chorych, wymagających specjalistycznych zabiegów onkologicznych, doprowadziła do decyzji budowy nowego bloku operacyjnego i powiększenia ilości łóżek chirurgicznych do 100. Prace są mocno zaawansowane i w 2005 roku nastąpi przeniesienie chirurgii onkologicznej ze starego miejsca do nowej jednostki.

W działaniach medycznych kładziemy szczególny nacisk na utrzymanie obowiązujących standardów postępowania w chirurgii onkologicznej. Dotyczy to w szczególności najczęstszych nowotworów człowieka dorosłego, a w szczególności raka gruczołu piersiowego i jelita grubego.

Zgodnie z obowiązującymi standardami proponujemy naszym chorym zabiegi oszczędzające w raku piersi. Wyniki leczenia tego nowotworu są takie same, jak w najlepszych ośrodkach światowych. Wprowadziliśmy również biopsję węzła strażniczego, która w raku piersi nie jest jeszcze ustalonym standardem, ale w czerniaku ma już swoje stałe miejsce.

Ważnym jest również wystandaryzowanie leczenia operacyjnego raka odbytnicy. Wprowadzono technikę całkowitego wycięcia odbytnicy (TME), która została wprowadzona do naszego ośrodka bezpośrednio przez uczniów jej twórcy, prof. R. Heald'a. Wprowadzenie tego zabiegu spowodowało spadek ilości wznów miejscowych u naszych chorych z 25% do 5%.

Znaczący postęp dokonał się również w diagnostyce i leczeniu ambulatoryjnym. Wprowadzono technikę stereotaktycznej biopsji mammotomicznej (SBM) i biopsję mammotomiczną pod kontrolą usg (BMT). Obie te techniki spowodowały, że obecnie na naszym terenie sporą grupę stanowią chore w przedklinicznym stopniu zaawansowania raka piersi (T0).

Oddział chirurgii onkologicznej uczestniczy w wielu międzyośrodkowych badaniach klinicznych. Rozwinięta jest również bezpośrednia współpraca z zachodnimi ośrodkami chirurgicznymi, przede wszystkim szwedzkimi, z którymi prowadzone są wspólne badania i wzajemna wymiana doświadczeń, podnosząca jakość zabiegów chirurgicznych.

Młoda a jednocześnie bardzo doświadczona kadra chirurgiczna z całą pewnością będzie motorem dalszego rozwoju chirurgii onkologicznej na Dolnym Śląsku.

Zakład Radiologii

W 1986 roku w pracowni zamontowano jako drugi we Wrocławiu aparat mammograficzny *TUR D 240*. Pozwolił on na pierwsze kroki w diagnostyce obrazowej gruczołu piersiowego. Wkrótce pojawił się również pierwszy w pracowni aparat USG, który pozwolił na poszerzenie i unowocześnienie diagnostyki obrazowej.

W roku 1989 stare aparaty rtg *X18 Farum* wymieniono na 2 *TUR-y D 800*.

W roku 1994 w pracowni stanął nowocześniejszy aparat mammograficzny *Venus Unisystem*, który wraz z zastosowaną automatyczną obróbką zdjęć pozwolił na znaczne podniesienie jakości wykonywanych badań mammograficznych.

Przełomowymi latami w historii pracowni radiologicznej była druga połowa lat 90-tych. W tym okresie pracownia wzbogaciła się w nowoczesny aparat rentgenowski *Sierescop CX Siemens*, nowoczesny aparat mammograficzny firmy Elscint z przystawką stereotaktyczną oraz 2 nowe aparaty USG firmy Siemens.

Utworzona została nowa Pracownia Tomografii Komputerowej z aparatem firmy Siemens, opartym już na spiralnej technice badania.

W latach 90-tych zmieniła się diametralnie struktura zatrudnienia w Zakładzie Radiologii, poprzez zatrudnienie w pełnym wymiarze godzin specjalistów z zakresu nowych technik diagnostyki obrazowej.

Kolejnym ważnym wydarzeniem w historii naszego zakładu, było utworzenie w lipcu 2001 r. Pracowni Biopsji Mammotomicznej. Od tego czasu wykonano około 1500 biopsji gruboigłowych, wspomaganych podciśnieniem pod kontrolą USG.

We wrześniu 2002 r., po zakupieniu stołu stereotaktycznego *Fischer Mammotest Plus*, rozpoczęto wykonywanie biopsji mammotomicznej pod kontrolą mammografii i od tej pory wykonano około 350 zabiegów.

W roku 2002 jako jedna z pierwszych w Polsce, w Zakładzie Radiologii Dolnośląskiego Centrum Onkologii została utworzona Pracownia Kontroli Jakości Aparatury Rentgenodiagnostycznej. W pracowni tej poza personelem radiologii pracuje zespół wyszkolonych fizyków medycznych.

Obecnie w Zakładzie Radiologii pod kierownictwem specjalisty radiologa Anny Banaszek zatrudnionych jest 7 lekarzy specjalistów radiologów, 9 techników elektroradiologii, 2 pielęgniarki, 3 fizyków medycznych oraz równie ważny w codziennej pracy personel pomocniczy.

Nasz Zakład poza codzienną pracą bierze udział w prowadzonych przez różne firmy badaniach klinicznych oraz w badaniach przesiewowych, mających na celu wczesne wykrywanie raka piersi.

Bierzemy udział w szkoleniu młodszych kolegów przygotowujących się do specjalizacji. Uczestniczymy w życiu naukowym Polskiego Towarzystwa Radiologicznego.

Pracownia Kontroli Jakości uczestniczy w przygotowywaniu programu kontroli i utrzymania jakości w pracowniach radiologicznych. Zatrudnieni w pracowni fizycy medyczni są ekspertami w pracach Komisji do Spraw Akredytowania Pracowni Radiologicznych przy Państwowym Centrum Akredytacyjnym.

Rocznie w Zakładzie Radiologii wykonujemy około 15000 badań ogólnodiagnostycznych, 12000 badań USG, 10000 mammografii, 4000 badań tomografii komputerowej i około 1000 biopsji mammotomicznych.

Nasze oczekiwania, to utworzenie Pracowni Rezonansu Magnetycznego.

Patomorfologia

W ostatnich latach, dzięki licznym zakupom aparatury laboratoryjnej, Zakład Patomorfologii został wyposażony tak, że może sprostać diagnostycznym oczekiwaniom oddziałów szpitalnych Centrum, zgodnie ze światowym poziomem onkologii klinicznej.

Cztery pracownice Zakładu: biopsyjna, badań śródoperacyjnych, cytologiczna i immunohistochemiczna z 9 lekarzami, 9 laborantkami, 1 sekretarką i 2 pomocami technicznymi wykonuje blisko 40 tysięcy badań rocznie, w tym badania histopatologiczne biopsyjne, śródoperacyjne oraz

biopsji aspiracyjnej cienkoigłowej pod kontrolą USG, czy badania mammotomiczne. Oprócz barwień rutynowych i dodatkowych oznacza się również receptory estrogenowe i progesteronowe oraz Her-2 we wszystkich operowanych rakach sutka. Wykonuje się też pełen panel badań immunohistochemicznych, pomagających dokładnie weryfikować nowotwory. Wykonuje się badania węzła wartowniczego w raku sutka i czerniaku czy trepanobiopsy.

Na bazie tego bogatego materiału histoklinicznego powstają bardzo liczne prace naukowe, zamieszczane w piśmiennictwie krajowym i zagranicznym oraz przedstawiane w wystąpieniach referatowych i doniesieniach plakatowych na zjazdach.

W Zakładzie szkołą się lekarze specjalizujący się w patomorfologii oraz w specjalnościach onkologicznych, a także studenci A.M.

Zakładem kieruje konsultant wojewódzki w dziedzinie patomorfologii dla województwa dolnośląskiego, dr n. med. Andrzej Wojnar.

Opieka Paliatywna

Opieka paliatywna jest aktywną, całościową opieką nad chorymi w zaawansowanym stadium choroby nowotworowej i ich rodzinami, sprawowaną przez wielodyscyplinarny zespół.

Celem opieki paliatywnej jest osiągnięcie jak najlepszej jakości i komfortu życia zarówno chorego, jak i jego rodziny, przez zaspokajanie potrzeb medycznych, pielęgnacyjnych, psychologicznych, socjalnych i duchowych. Większość chorych w tym okresie przebywa w domu. W celu zapewnienia im wszechstronnej opieki, z inicjatywy Dyrektora Dolnośląskiego Centrum Onkologii dr n. med. Marka Pudełko, powstał w grudniu 1993 r. Zespół Opieki Paliatywnej, sprawujący opiekę domową nad chorym z terenu miasta Wrocławia oraz udzielający porad i konsultacji chorym z terenu całego województwa dolnośląskiego.

Zespół tworzyło: 6 lekarzy, 9 pielęgniarek, rehabilitant, psycholog, 2 pracowników socjalnych, 2 osoby personelu pomocniczego.

Obowiązki kierownika pełniła lek. med. Renata Opałńska, a pielęgniarką koordynującą została mgr Krystyna Sambor.

Obecnie w Zespole pracuje: 18 lekarzy, 17 pielęgniarek, 3 rehabilitantów, 2 psychologów, 2 pracowników socjalnych i 2 osoby personelu pomocniczego. Funkcję kapłana Zespołu pełni kapłan Dolnośląskiego Centrum Onkologii.

Kierownikiem Zespołu jest dr n. med. Anna Orońska.

W minionym dziesięcioleciu objęto opieką paliatywną ok. 7000 chorych, jednorazowo pod opieką Zespołu pozostaje ok. 300 pacjentów.

Obecnie strukturę Zespołu stanowią: Hospicjum Domsowe, Poradnia Medycyny Paliatywnej, Poradnia Leczenia Obrzęku Limfatycznego i Poradnia Opieki nad Rodzinami Chorych i Osieroconymi.

Oprócz pomocy medycznej pracownicy Zespołu zapewniają pomoc psychologiczną chorym i ich rodzinom, pomagają w załatwianiu pomocy socjalnej.

Pracownicy Zespołu prowadzą działalność edukacyjną i naukową, uczestniczą w licznych kongresach krajowych i zagranicznych, opublikowali ponad 60 prac i doniesień kongresowych, prowadzą szkolenia podyplomowe z zakresu opieki paliatywnej dla lekarzy, pielęgniarek i wolontariuszy. Obecnie z Zespołem współpracuje grupa ok. 60 wolontariuszy.

Trzech lekarzy uzyskało specjalizację z medycyny paliatywnej w grupie 50 „liderów” tej dziedziny w Polsce, a kierownik Zespołu jest konsultantem wojewódzkim z medycyny paliatywnej dla województwa dolnośląskiego.

Działalność Zespołu wspierana jest przez Wrocławskie Towarzystwo Opieki Paliatywnej, które koordynuje pracę wolontariuszy, prowadzi bezpłatną wypożyczalnię sprzętu medycznego, organizuje akcje promujące ideę opieki paliatywnej i hospicyjnej oraz akcje charytatywne (koncerty, aukcje itp.), z których dochód przeznaczony jest na zakup sprzętu medycznego, służącego chorym objętym opieką Zespołu.

Zakład Epidemiologii i Dolnośląski Rejestr Nowotworów

Zakład zajmuje się zbieraniem i opracowaniem danych o zachorowaniach na nowotwory złośliwe na Dolnym Śląsku. Dane pochodzą z Karty Zgłoszenia Nowotworu, a od roku 1984 wprowadzane są do komputerowej bazy danych – aktualnie zawiera ona prawie 180 tysięcy rekordów.

Populacja objęta działalnością DRN wynosi ok. 3 milionów mieszkańców Dolnego Śląska. Każdego roku Rejestr powiększa swą bazę o około 10000 nowych zachorowań oraz uaktualnia informację o chorych z poprzednich lat, dopisując informacje z kart kontrolnych (ok. 25000) i aktów zgonów (6000). Współpracujemy również z miejskimi i gminnymi biurami Ewidencji Ludności w celu monitorowania zmian.

W roku 1991 jakość danych pozytywnie zweryfikowała *International Agency for Research on Cancer* w Lyonie, będąca agendą WHO. Rejestr został przyjęty do *International Association of Cancer Registries*, a dane były publikowane przez IARC w wydawnictwach *Cancer Incidence in Five Continents*, Vol. VI z 1992 r., Vol. VII z 1997 r. oraz Vol. VIII w roku 2002. Dolnośląski Rejestr Nowotworów jest też członkiem *European Network of Cancer Registries* (ENCR).

Od roku 1993 z Rejestru wyszło 15 książkowych publikacji w łącznym nakładzie 15000 egzemplarzy, mających na celu dotarcie z wiedzą o występowaniu nowotworów do najszerszego grona dolnośląskich lekarzy.

Od roku 1991 Zakład Epidemiologii Nowotworów wydaje rokrocznie biuletyny informujące o nowych danych Rejestru dotyczących Dolnego Śląska. Są one drukowane w nakładzie 1000 egzemplarzy, w oparciu o środki zdobywane od sponsorów, a następnie bezpłatnie rozdawane lekarzom.

Wydział Zdrowia Urzędu Miasta Wrocławia sfinansował trzykrotnie druk biuletynów bardziej szczegółowo opisujących zachorowalność na nowotwory złośliwe we Wrocławiu. Opracowaliśmy też na zamówienie Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska „*Atlas nowotworów złośliwych w woj. wrocławskim*”.

Dzięki finansowemu wsparciu Komitetu Badań Naukowych od 1998 r. baza danych dostępna jest też na stronie internetowej.

Posiadana przez Dolnośląskie Centrum Onkologii baza danych stanowi podstawę do badań przesiewowych. Wiedza o występowaniu nowotworów złośliwych pozwala zaplanować te badania oraz monitorować na bazie rejestru nowotworów ich wyniki.

W ostatnich latach Zakład Epidemiologii uczestniczył w planowaniu i wykonaniu następujących najważniejszych działań:

- Badanie przesiewowe nowotworów piersi kobiet z miasta Wrocławia (zaplanowanie dla Wydz. Zdrowia UM, określenie w roku 1998 skutków).
- Badanie przesiewowe raka szyjki macicy – zaplanowanie dla Wydz. Zdrowia UM badania, wybranie populacji Wrocławia szczególnie zagrożonej (obręby miasta, grupy wiekowe).
- Badanie przesiewowe nowotworów piersi kobiet z miasta Jelenia Góra – zaplanowanie dla UM przesiewu.
- Badanie przesiewowe nowotworów u rodzin zagrożonych genetycznie w ramach współpracy z „Programem Genetycznej Poradni Onkologicznej” Wydziału Zdrowia Urzędu Miasta Wrocławia.
- W latach 2000-2003 Zakład planował badania przesiewowe nowotworów złośliwych szyjki macicy i piersi, zlecone Dolnośląskiemu Centrum Onkologii przez Ministerstwo Zdrowia.

Stan aktualny

Dolnośląskie Centrum Onkologii posiada 351 łóżek, w tym 80 chirurgicznych, 119 radioterapii, 44 chemioterapii oraz 98 radioterapii ginekologicznej. Kadre stanowi 128 lekarzy, 193 pielęgniarki, 10 fizyków i elektroników, 81 techników elektroradiologii i analityków, 3 magistrów analityki, 2 farmaceutów, 5 rehabilitantów, 2 psychologów, 94 sanitariuszki i salowe, 63 pracowników obsługi, 32 pracowników administracyjnych oraz sekretarki i statystycy medyczni.

Rozwijają się działalność naukowa Ośrodka we współpracy z ośrodkami naukowymi polskimi i zagranicznymi, jak również we współdziałaniu z Katedrą Onkologii wrocławskiej Akademii Medycznej. Powołana została Rada Naukowa DCO, koordynująca działalność naukową naszej placówki.

Mówiąc o wrocławskim Ośrodku należy szczególnie podkreślić zasługi ludzi, którzy stworzyli podwaliny onkologii na Dolnym Śląsku, a następnie wiele lat przepracowali w dobrze zorganizowanym i prężnie działającym Ośrodku Onkologicznym. W pierwszym rządzie należy wymienić spośród nich nieżyjących już: dr med. Józefa

Ryc. 7. Zakład Teleradioterapii

Filipczyka, doc. dr hab. Aleksego Woźniewskiego, dyrektora ds. ekonomiczno-eksploatacyjnych Janusza Bartysia i prof. dr hab. Mariana Wawrzkiewicza.

Dr n. med. Józef Filipczyk – członek honorowy Polskiego Towarzystwa Onkologicznego, studiował na Uniwersytecie Karola w Pradze, tam promowany na doktora nauk medycznych 22.VII.1939 r. Dyplom lekarski nostryfikował na Wydziale Lekarskim AM w Gdańsku w roku 1946. W latach 1948-1954 pracował w Instytucie Onkologii w Gliwicach jako st. asystent, potem adiunkt. W 1954 r. otrzymał tytuł specjalisty onkologa i został przeniesiony służbowo do Wrocławia w celu zorganizowania Wojewódzkiego Ośrodka Onkologicznego, którego był dyrektorem. Pełnił funkcje konsultanta ds. onkologii w województwach zielonogórskim i koszański, a od 1958 r. był konsultantem na terenie m. Wrocławia i województwa wrocławskiego. Przewodniczył wrocławskiemu oddziałowi Polskiego Towarzystwa Onkologicznego. Pełnił funkcję zastępcy dyrektora ds. onkologii od 1967 r. do chwili przejścia na emeryturę.

Doc. dr hab. n. med. Aleksy Woźniewski – członek honorowy Polskiego Towarzystwa Onkologicznego i Towarzystwa Chirurgów Polskich. Ordynator Oddziału Chirurgicznego Zespołu Onkologicznego od 1.III.1954 do 1983 r., kierownik Zakładu Onkologii Akademii Medycznej w latach 1981-1983. Dyplom lekarza uzyskał 29 marca 1940 r. na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego, stopień naukowy doktora otrzymał w 1951 r. w Akademii Medycznej w Łodzi, a habilitował się w 1971 r. we wrocławskiej Akademii Medycznej. Od roku 1956 specjalista chirurg, a od 1959 – onkolog. W latach 1941-1947 pracował jako lekarz ogólny, a następnie w latach 1947-1954 jako asystent II Kliniki Chirurgicznej w Łodzi. Od 1954 r. był ordynatorem Oddziału Chirurgicznego we Wrocławskim Ośrodku Onkologicznym. Jako samo-

dzielny pracownik nauki był członkiem Rady Naukowej Instytutu Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie w Warszawie.

Prof. dr hab. Marian Wawrzkievicz – był członkiem Zarządu Głównego Towarzystwa Onkologicznego oraz członkiem-założycielem Polskiego Towarzystwa Ginekologii Onkologicznej (wchodził w skład Zarządu Głównego) i członkiem zwyczajnym European Society of Gynecological Oncology oraz European Association of Gynecologists and Obstetricians. Studia medyczne odbył początkowo na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego, a następnie Akademii Medycznej we Wrocławiu. Objął w roku 1965 kierownictwo istniejącego w Klinice Położniczo-Ginekologicznej 30-lóżkowego oddziału onkologicznego. 1 stycznia 1984 r. objął równocześnie kierownictwo Zakładu Onkologii A.M. oraz ordynaturę I Oddziału Ginekologii Onkologicznej i stanowisko zastępcy dyrektora Specjalistycznego Zespołu Onkologicznego we Wrocławiu. Na tym ostatnio wymienionym stanowisku Profesor Marian Wawrzkievicz pozostawał do 1991 roku i okres Jego pracy jako dyrektora wpłynął na dalszy rozwój części radioterapeutycznej Zespołu. Profesor rozwinął również rejestr nowotworów, współdziałał w powiększeniu w ośrodku liczby aparatów megawoltowych i dbał nieustannie, by nowy sprzęt był obsługiwany przez odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów

Janusz Bartyś – długoletni Zastępca Dyrektora do spraw Ekonomiczno-Eksploatacyjnych. Pracował w służbie zdrowia od roku 1968, a w Dolnośląskim Centrum Onkologii od 1982 roku. Od początku zatrudnienia dbał o rozwój i modernizację naszego Ośrodka Onkologicznego. Znaczne zasługi należy przypisać Mu w wybudowaniu nowego Zakładu Teleradioterapii, trafostacji, Bloku Operacyjnego oraz obecnie prowadzonej inwestycji budynku szpitalnego. Przyczynił się również do wyposażenia oddziałów

szpitalnych w nowoczesny sprzęt medyczny. M.in. przy Jego udziale wyposażono Zakład Teleradioterapii w nowoczesny sprzęt radioterapeutyczny do leczenia pacjentów (Selectron, Clinac, tomograf komputerowy).

Pamiętać należy także o niezjących już kolegach lekarzach, będących długoletnimi pracownikami tutejszego Ośrodka. Byli to lekarze: Edward **Kozak**, Michał **Skurzok**, Władysław **Stocki**, Zygmunt **Dudek**, Barbara **Żółczyńska-Kasperowicz**, Romuald **Dubowik**, Stanisław **Szypiłło**, Jerzy **Jaskólski**, a także dr med. Aleksander **Zaniewski**, Jerzy **Adamczak** i Jan **Domagała**.

Po wielu latach pracy zawodowej na emeryturę przeszli: dr n. med. Maria **Pawelec-Maleszko**, dr n. med. Anna **Cieślińska**, dr n. med. Zdzisław **Obuszko**, prof. dr hab. Zdzisław **Zagrobenny**, lekarze: Emilia **Karp**, Maria **Majda**, Stanisława **Sambor**, Alina **Chądzyńska**, Eleonora **Janusz-Kukulska**, Stanisław **Swaton**, Antoni **Kasprzak**, Janina **Tłolka-Pluszczyk**, Stanisław **Dyś** i wielu innych.

Historia Wrocławskiego Ośrodka Onkologicznego, stanowiąca część powojennej historii polskiej Onkologii, dowodzi systematycznego rozwoju tej dyscypliny medycznej na Dolnym Śląsku – mimo wielu obiektywnych trudności, którym kilka pokoleń pracowników Ośrodka musiało sprostać.

Autorzy opracowania składają serdeczne podziękowania Wszystkim Osobom, które udostępniły swoje materiały.

Dr n. med. Marek Pudelko
Dr n. med. Karol Cisarz
 Dolnośląskie Centrum Onkologii
 we Wrocławiu

Piśmiennictwo

1. Materiały Konferencji Naukowej z okazji XXV-lecia Szpitala Miejskiego im. Neugebauera, Wrocław, 1974 (praca zbiorowa).
2. Pudelko M, Wawrzekiewicz M, Kornafel J, Filipczyk-Cisarz E. Zarys historii wrocławskiego Ośrodka Onkologicznego w latach 1954-1995. *Materiały do historii Walki z Rakiem w Polsce*. Poznań, 1998.
3. Cisarz K, Rząca M. *XL lat Ośrodka Onkologicznego we Wrocławiu*. Wrocław, 1999.